

Птуха В. А.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету

НОМІНАЦІЇ ОДЯГУ ЯК ПРОТОТИП ПОХОДЖЕННЯ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглянуто зовнішній вияв мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах, виявлено мотиваційну основу вторинних лексичних значень найменувань одягу, утворених у результаті перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер в обох мовах, а також здійснено зіставний аналіз виявленої онімної лексики.

Ключові слова: номінації одягу, зовнішня мотивація, онімна лексика, антропоніми, топоніми.

Постановка проблеми. Важливе місце в сучасній лінгвістиці відводиться проблемі найменування як власне людини, так і предметів її діяльності. Теорії власного імені присвячені дослідження таких провідних учених, як Н. Васильєва [1], В. Калинин [2], О. Суперанська [3], В. Топоров [4], М. Толстой [5] та ін. Зокрема М. Кочерган зауважує, що власні назви (*оніми*) на відміну від загальних (*апелятивів*) служать для виділення названого ними об'єкта з низки подібних для його індивідуалізації та ідентифікації [6, с. 135].

За своєю інформативною сутністю оніми відрізняються від апелятивів у першу чергу тим, що в основі їх інформації лежить не зв'язок лексичної одиниці з поняттям, а денотативний, тобто зв'язок лексичної одиниці з позначеним нею денотатом, оскільки зв'язок загальної назви з денотатом опосередковується через поняття [7, с. 10; 8, с. 130]. Дослідники власних назв О. Бока і Т. Барсук переконані, що власне ім'я виражає поняття лише при встановленні безпосереднього зв'язку з конкретним денотатом, ось чому воно не володіє високим ступенем інформативності.

У фокус нашої уваги потрапляє ономастичний аспект вторинного позначення назв одягу, що складає значну частину лексем, отриманих методом суцільної вибірки, і може бути розподілений на дві підгрупи: *антропоніми* (прізвища і прізвиська людей) та *топоніми* (назви населених пунктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвокультурологія у її взаємовідношенні з когнітивною лінгвістикою зорієнтована на вивчення питань, тісно пов'язаних із людиною (І. Голубовська, С. Бартмінський), її побутом (Д. Аладько, О. Березович), поведінкою (В. Іванов), обрядодіями (О. Тищенко), культурними традиціями (О. Галинська, Т. Цив'ян). Така постановка проблеми актуалізує розгляд тих мовних одиниць, у внутрішній формі яких закодowano національно-культурне світобачення носіїв мов (В. Бойчук, І. Голубовська, Л. Дробаха), з-поміж яких на особливу увагу заслуговують *номінації одягу*, що акумулювали у своїй семантиці національний колорит, умови життя та історичне буття представників певного етносу (Г. Єрмоленко, О. Жигалова, Н. Клименко) і стали своєрідними мовнокультурними артефактами, або *номінативними одиницями з національно-культурним компонентом семантики*, лінгві-

стичні процедури виявлення якого і дотепер становлять одну з дискусійних проблем у методології номінації (А. Гудавічус, Д. Добровольський).

Внутрішня мотиваційна основа номінативних одиниць на позначення одягу вже неодноразово була об'єктом нашого дослідження [9; 10; 11], де аналізувалася фреймова структура номінацій одягу, встановлювалися їхні спільні та відмінні метафоричні і метонімічні моделі в межах слотів, за якими утворювалися національно-культурні варіанти у кожній з мов [9]. До того ж було встановлено, що показниками національно-культурної семантики номінацій одягу можуть бути способи і засоби словотворення в англійській та українській мовах [11]. Результати попередніх зіставних досліджень назв одягу засвідчують неоднакову концептуалізацію цього фрагмента картини світу в різних мовах, а також вплив менталітету на словотворчі процеси номінації [10, с. 1]. Проте потребує більш глибокого вивчення зовнішня мотиваційна основа номінацій одягу в обох досліджуваних мовах, аналіз вторинних лексичних значень найменувань одягу, утворених у результаті перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер.

Метою статті є з'ясування ономастичний аспект вторинного позначення номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішній вияв мотивації номінативних одиниць на позначення одягу з національно-культурним компонентом семантики виявляється у процесі перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер, тобто, коли назва одягу або його елемент є джерелом походження *онімної лексики*. Зазначений тип перенесення реалізується через спосіб семантичної транспозиції (процес метафоризації) й основокладання в англійській мові, а також лексико-семантичний спосіб (процес метафоризації), словоскладання та афіксація (суфіксація) – в українській (детальніше див. рис. 1).

Предмети побуту досить часто стають джерелом англійських та українських онімів, до яких і належать прізвища [12, с. 87]. Цікаву групу прізвищ утворюють ті, що відображають певну особливість одягу. Досить показовою у цьому аспекті є українська мова, в якій варто розмежовувати *оніми-симплекси*, утворені шляхом прямого або метафоричного перенесення та *оніми-композиції*, сформовані в результаті процесів афіксації або словоскладання. З-поміж останніх в українській мові звернемо увагу на такі: *Безпояско*, *Білоштан*, *Довгоголов* (від *пола* – край кожної з половин одягу, що розгортається спереду [13, с. 1 030]), *Захалявко* (від *халява* – верхня трубчаста частина чобота, що покриває литку [там же, с. 15]), *Кривошанко* (від прикметника *кривий* та іменника *шанка*), *Рябошанка* (від *рябий* і *шанка*), *Сіроштан* (від *сірий* і *штани*), *Широкопояс* (від *широкий* і *пояс*). Зазначимо, що для

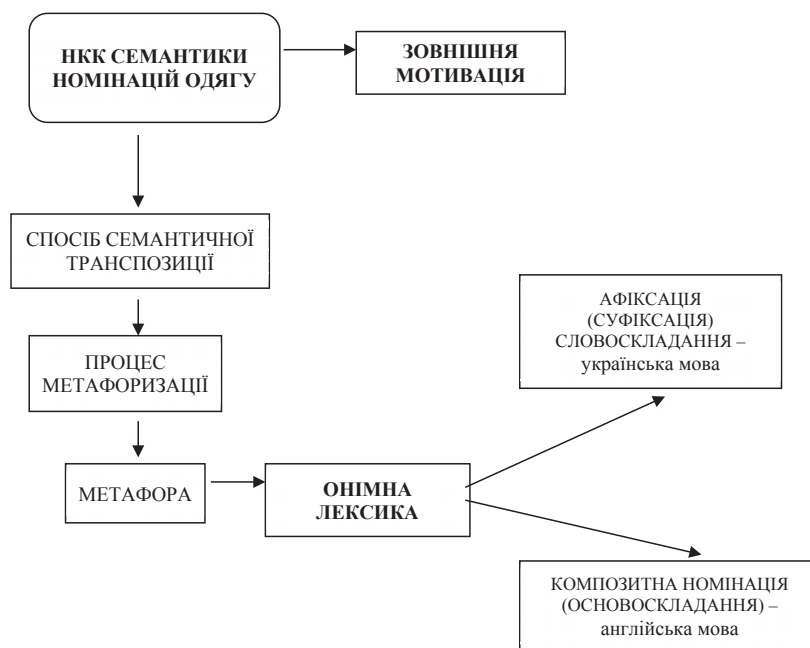


Рис. 1. Модель зовнішньої мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики

багатьох суто українських прізвищ типовим є їх утворення шляхом додавання прикметника (досить часто ним є колоронім) і власне іменника, яким виступає той чи інший предмет одягу (наприклад, *Білошапка*).

Серед онімів-симплексів на позначення прізвищ в українській мові відзначимо такі: *Капелюха, Капелюшний, Ковпак, Кожух, Панчоха, Постіл, Плахтина, Фартух, Чобіт, Шапка, Шапошник, Шкарпетка*. Заслуговує на увагу й українське прізвище *Мундир*, в основі якого лежить однойменна назва одягу – *мундир* «парадний або буденний одяг певної форми» [14, с. 826]. Поширеним є вищезгадане прізвище в населених пунктах Наддніпрянської України, зокрема, в селі Івківці Прилуцького району Чернігівської області. За переказами старожилів, місцевий житель Яким Череп привіз у село з війни красивий мундир і, мабуть, дуже ним пишався, за те і прізвище тепер має рід – *Мундирові* [15, с. 52].

Як бачимо з наведених вище прикладів, українські прізвища різноманітні й цікаві; вони ведуть нас звивистою стежиною генеалогічного дерева і розповідають чимало про попередні покоління. Прізвища – це наш зв'язок із минулим.

Утворення українських прізвищ є унікальним, яке не має аналогів у світі. Ще українські козаки започаткували традицію утворення прізвищ від назв одягу: *Буркін* (від *бурка* – тепле зимове взуття на ваті, яке шилося із сукна і прострочувалося по всій довжині; верхній одяг [13, с. 102]), *Гуня* (від *гуня* – верхній суконний одяг, сіряк [там же, с. 274]), *Кучма* (від *кучма* – висока бараняча шапка [там же, с. 608]), *Жупан* (від *жупан* – верхній теплий одяг до п'ят [там же, с. 379]), *Кирея* (від *кирея* – довгий верхній одяг, плащ [там же, с. 545]), *Свита* (від *свита* – одяг із домотканого сірого і білого сукна [там же, с. 1 305]), *Холоша* (від *холоша* – частина штанів, яка надягається на одну ногу [там же, с. 1 577]).

В українських діалектах знаходимо такі прізвища, утворені від назв одягу: закарп. *Гуня* (від *гуня* – селянська шуба з довгої звисаючої вовни) [16, с. 166], закарп. *Каптур* (від *каптур* – головний убір, що з'єднаний із плащем, «ковпак») [16, с. 249].

На відміну від української мови, де назви одягу досить активно використовуються на позначення прізвищ людини (49 одиниць), в англійській антропонімії такі лексеми представлені відносно невеликим числом одиниць (15 прикладів). За підрахунками української дослідниці О. Кавун, 2,3% англійських прізвищ утворено саме від назв одягу і взуття [12, с. 125]. Сюди відносимо такі оніми-композиції, утворені шляхом основоскладання, як *Bracegirdle* (від *Bracegirdle* – той, хто проявляє екстравагантність у одязі, полюбляє носити прикраси), *Broadbelt* (від *broad* – широкий і *belt* – пояс), *Shoemaker* (від *shoe* – взуття і *make* – робити, виготовляти).

З-поміж онімів-симплексів виділимо такі: англ. *Boot* (*boot* – чобіт); *Bonnet* (*bonnet* – жіночий капор, чепець), *Cape* (*cape* – накидка з капюшоном), *Doublet* (від *doublet* – іст. вид чоловічого камзола), *Gauntlet* (*gauntlet* – рукавиця), *Helmet* (*helmet* – шолом), *Hood* (від *hood* – капюшон), *Mantel* (від нім. *Mantel* – пальто, плащ), *Shirt* (від *shirt* – сорочка).

Підсумовуючи зіставний аналіз англійських та українських онімів на позначення прізвища людини, зазначимо, що назви одягу в результаті процесів семантичної транспозиції мають різну продуктивність на позначення прізвищ людини в обох зіставлюваних мовах (49 од. в українській мові та 15 – в англійській); 2) в обох зіставлюваних мовах переважаючими є оніми-симплекси (англ. *Boot*, укр. *Кучма*) над оніми-композиціями, утвореними шляхом композитної номінації (основоскладання) в англійській мові, а також афіксації, словоскладання – в українській (англ. *Broadbelt*, укр. *Буркін, Довгополов*).

У теорії власних імен важливим питанням є дискусія про наявність/відсутність значення у онімів: польська ономастична школа вважає, що оніми позбавлені будь-якого значення [7], окремі вчені визнають наявність семантики [8], інші наполягають, що значення їх є неповноцінним, бо воно знаходиться в іншому інформаційному плані. Цікавим у цьому відношенні є твердження А. Критенка, який поділяв власні імена «на дві різко розмежовані групи: назви з багатою, або повною, семантикою і назви з бідною семантикою» [17, с. 18]. На наше глибо-

ке переконання англійські та українські оніми, які утворені від назв одягу та його елементів, володіють багатою семантикою, їх аналіз дозволяє з'ясувати походження, витоки таких назв.

Досить чисельною групою онімів, утворених від назв одягу, є група топонімів. Як стверджує О. Суперанська, основним завданням топонімів є територіальне фіксування об'єктів, тому в уявленні кожної людини певна географічна місцевість пов'язана з відомим місцем та епохою [3, с. 23].

Більшість людей сприймають назви населених пунктів, рік, урочищ та інших географічних об'єктів такими, що не мають певного пояснення. Але, на наш погляд, це не так. Назва, дана кожному об'єкту, придумана не зі «стелі», а ґрунтується на певних співставленнях, порівняннях, асоціаціях. Назви одягу також можуть використовуватися на позначення об'єктів і реалій зовнішнього світу, який оточує людину: об'єктів неживої природи, географічних об'єктів, зокрема, населених пунктів. Про системні зв'язки географічних найменувань з назвами одягу говорить і російська дослідниця С. Толстая [18, с. 116–117]. Географічне середовище є тією базою, на якій ґрунтується культура народу в усіх її різновидах – матеріальній, соціальній та духовній. Воно накладає свій відбиток на весь спосіб життя людей. Саме вплив географічного середовища на ономастикон є постійно діючим фактором таких взаємозв'язків. Найбільш показовими у цьому плані є топоніми.

У сучасних словниках-довідниках української мови та топографічних мапах України знаходимо такі населені пункти, які утворені саме від назв одягу (оніми-симплекси): *Брилівка* (від *брить* – головний убір з широкими крисами) [19, с. 40], *Гуня* (від *гуня* – верхній одяг з домотканого грубого сукня) [там же, с. 29], *Жупанівка*, *Жупани* (від *жупан* – теплий верхній чоловічий суконний одяг) [там же, с. 27, 57], *Кожухівка*, *Кожухов*, *Кожушки* (від *кожух* – довгий верхній шкіряний одяг хутром донизу) [там же, с. 32, 45, 62], *Ходаки* (від *ходак* – заст. м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви) [там же, с. 68].

У словнику топонімів сучасної української мови та топографічних мапах України знаходимо такі населені пункти (оніми-композиції), як *Великі Сорочинці*, *Малі Сорочинці* (Миргородський район Полтавської області), *Сорочинці* (Чернігівська область) і *Лісові Сорочинці* (Прилуцький район Чернігівської області) (від *сорочка* – натільна білизна або одяг, що надягають поверх верхньої частини тіла) [15, с. 467], які на думку українського дослідника П. Попка отримали свої найменування за тим, що у давнину тут найкраще в окрузі вишивали сорочки [там же, с. 10]. Іншим онімом, утвореним шляхом словоскладання, є назва населеного пункту *Довгополовка* (від прикметника *довгий* і *пола* – край кожної з половин одягу, що розгортається спереду) [19, с. 63].

Окремо хотілося б звернутися до назви села *Білошапки* (Прилуцький район Чернігівської області) (від прикметника *білий* і *шапка*), яке має досить цікаве походження [15, с. 10–12]. Згідно з переказами мешканців цього населеного пункту, під час війни зі шведами (1808–1809) між селами Білошапки і Березова Рудка сталася велика битва. Воєначальники Петра I розставили на кораблях опудала бійців у білих шапках, примусивши шведів стріляти по цих мішенях, а розбило ворога військо, що напало з лісу. До цього часу на полі битви збереглося багато могил, які так і називаються «шведські могили» [20, с. 60–61].

Назви одягу та взуття є також джерелом утворення *мікротопонімів* в українській мові, зокрема, в довідникових джере-

лах [15] знаходимо поле, яке за своєю формою нагадує чобіт. Його дотепні люди й прозвали *Чобіт*, і тепер кожен механізатор може сказати: «Вчора орав у Чоботі» [20, с. 61].

Отже, проаналізувавши українські топоніми, утворені за назвами одягу, робимо висновок про те, що вони утворені шляхом прямого або метафоричного перенесення, а також словоскладанням, тобто є онімами-композиціями.

Аналіз сучасних довідникових джерел англійської мови [21, р. 348] та топографічних мап Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії показав, що в англійській топоніміці також є назви населених пунктів, вулиць, провулків, утворених саме від назв одягу або його елементів: англ. *Hosier Lane* (від *hose* – панчоха) – «місце, де жили виробники панчів у 14 ст.» (назву зафіксовано вперше у 1328 році) [там же, р. 36], англ. *Petticoat Lane* (від *petticoat* – спідниця) – «так до 1830 року називалася Middlesex Street» (назва пов'язана з ринком, який знаходився на цьому місці). Вірять, що назва походить від одягу, який продавався на цьому базарі [там же, р. 54].

Результати зіставного аналізу онімів, утворених від назв одягу, подаємо у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Лексеми-оніми, утворені від назв одягу (кількісна характеристика)

онім	англ. мова	укр. мова
антропонім (прізвище людини)	15 (симплекси – 10, композиції – 5)	49 (симплекси – 26, композиції – 23)
топонім (населений пункт)	8 (усі композиції)	29 (симплекси – 24, композиції – 5)

Висновки: 1. Національно-культурна специфіка найменувань одягу полягає у перенесенні таких назв на предмети інших лексичних сфер, тобто, коли назва одягу або його елемент є джерелом походження онімної лексики, у чому й виявляється зовнішній вияв мотивації назв одягу в англійській та українській мовах.

2. Ономастичний аспект позначення назв одягу реалізується через аналіз англійських та українських антропонімів (прізвища) і українських топонімів (назви населених пунктів), утворених засобами семантичної деривації, а також основокладанням в англійській мові та лексико-семантичним способом у поєднанні з афіксацією або словоскладанням – в українській.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні фразеологічних номінацій одягу в англійській та українській мовах, які є також зовнішнім виявом мотивації найменувань одягу в обох досліджуваних мовах.

Література:

1. Васильева Н.В. Собственное имя в мире текста / Н.В. Васильева. – М.: Академия гуманитарных исследований. – 2005. – 224 с.
2. Калинин В.М. О возможном переходе к описанию собственных имен как стилистического средства художественной литературы / В.М. Калинин // Внедрение в практику результатов научных трудов. – Донецк, 1982. – С. 4–6.
3. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1985. – 176 с.
4. Топоров В.Н. О мифопоэтическом пространстве / В.Н. Топоров. – Pisa: ECIIG, 1994. – 316 с.
5. Толстой Н.И. Имя в контексте народной культуры / Н.И. То-

- лстой, С.М. Толстая // Язык о языке : [сб. научн. ст.]; [под. ред. Н.Д. Арутюновой]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 597–624.
6. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство, 2004. – № 5–6. – С. 12–21.
 7. Бока О.В. Актуалізація власних імен у казковому дискурсі / О.В. Бока, Т.В. Барсуک // Вісник СумДУ. – Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 9–14.
 8. Барбанюк О.О. Лінгвoseміотичні характеристики гіперреальності в англomовному художньому тексті жанру фентезі (на матеріалі творів Урсулі Ле Гуїн циклу «Земномор'я» : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Барбанюк. – К., 2011. – 196 с.
 9. Птуха В.А. Фреймова організація номінацій одягу в англійській та українській мовах / В.А. Птуха // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія «Філологія» / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид-во КНЛУ, 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 144–153.
 10. Птуха В.А. Національно-культурна семантика номінацій одягу в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.017 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / В.А. Птуха – К.: Науковий світ, 2013. – 22 с.
 11. Птуха В.А. Словотвірна деривація номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах / В.А. Птуха // Актуальні питання гуманітарних наук: [міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка] / [ред.-упор. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 11. – С. 134–140.
 12. Кавун О.О. Семантико-структурна типологія англійських та українських прізвищ. – [Електронний ресурс] / О.О. Кавун. – Режим доступу : http://library.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=3289.
 13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
 14. Академічний тлумачний словник сучасної української мови : в 20 т. [уклад. і гол. ред. В.М. Русанівський]. – К. : Наукова думка, 2010.
 15. Мій рідний край, моя земля Прилуцька. – [2-е вид., доп.] / [упор. : Г.М. Горіла, Н.Г. Рябова]. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2008. – 172 с. : іл.
 16. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П.П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.
 17. Критенко А.П. До теорії власних назв / А.П. Критенко // Ономастика. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 18–21.
 18. Толстая С.М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С.М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – С. 112–128.
 19. Карта автомобильных дорог Украины. – К. : Укргеодезкартография, 2006. – 200 с.
 20. Шкоропад Д.О., Савон О.А. Прилуччина : енциклопедичний довідник / О.Д. Шкоропад, О.А. Савон / [ред. Г.Ф. Гайдай]. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. – 560 с.
 21. Anthony Badsey-Ellis. What is in a street name? – Published by Capital History, 2011. – P. 80.

Птуха В. А. Номинации одежды как прототип происхождения онимной лексики в английском и украинском языках

Аннотация. В статье рассмотрены внешние проявления мотивации номинаций одежды с национально-культурным компонентом семантики в английском и украинском языках, выявлена мотивационная основа вторичных лексических значений наименований одежды, образованных в результате переноса названий одежды на предметы других лексических сфер в обоих языках, а также осуществлен сопоставительный анализ выявленной онимной лексики.

Ключевые слова: номинации одежды, внешняя мотивация, онимная лексика, антропонимы, топонимы.

Ptukha V. Clothes nominations as prototype of proper names origin in English and Ukrainian languages

Summary. The article dwells upon external manifestation of clothes names motivation with national and cultural semantic component in English and Ukrainian languages, motivational basis of secondary lexical meanings items of clothes names which are formed as a result of transfer of clothes names onto items of other lexical spheres in both languages has been revealed, the contrastive analysis of discovered proper names vocabulary has also been made.

Key words: clothes nominations, external motivation, proper names vocabulary, anthroponyms (personal names), toponyms (place names).